

GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

MEHMET EMİN ERÇAKAR

Yard.Doç.Dr. Balıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF

Abstract

This paper examines the effect of economic integrations between European Union and Turkey. Turkey began “westernizing” its economic, political and social structures in the 19th century. As a founding member of the United Nations as well as the OECD, a member of NATO and the Council of Europe, and an associate member of the Western European Union, Turkey’s vital role in the defense of Europe is undeniable.

Turkey applied for full membership of the European Economic Community (EEC) in 1959, less than a year after the organization was established. This application resulted in the 1963 Association Agreement envisaging Turkey’s gradual integration and eventual full membership into the EEC. Turkey then became the longest standing associate member of the EU.

In 1987, Turkey applied for full membership to the EU on a direct track, different from the process outlined in the Association Agreement. The EU did not give a definitive response to this application, citing internal reforms, which it was undertaking at the time.

Meanwhile, the Turkey-EU relations developed and a Customs Union, which had been foreseen as the final step before Turkey’s full membership, was completed in 1995. In December 1999, Turkey became the European Union’s (EU) first candidate for full membership with a predominantly Muslim population. For the first time, Turkey participated as a full member candidate at the EU summit in Nice in December 2000.

Key Words: *Economic integrations, customs unions, European Union, Turkey’s foreign trade, economic cooperation.*

Özet

Bu çalışma, zamanın Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye'nin özellikle 1963 Ankara Anlaşması ile başlayan ortaklık sürecinin gelişimini, Katma Protokol ile ilişkilerde yeni bir aşamaya geçilmesini ve gelinen süreçte 1996 yılından itibaren Avrupa Birliği ile Türkiye arasında imzalanan Gümrük Birliği Anlaşmasının Türkiye'nin dış ticareti üzerinde yapmış olduğu etki ve/veya etkileri konu edinmektedir. Bu kapsamda ülkemizin Avrupa Birliği ile yapmış olduğu Gümrük Birliği anlaşması ile ortaya çıkan kazanç yada kayıplarının neler olduğuna dair bir inceleme yapılmış ve sonuçlar değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Ekonomik Bütünleşmeler, Gümrük Birliği, Avrupa Birliği, Türkiye'nin Dış Ticareti, Ekonomik İşbirliği.*

GİRİŞ

Ülkemizin Avrupalılaşıma macerası aslında günümüzden çok öncelere kadar uzanan bir süreci içermektedir. Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile devam eden bu yolda çok uzun mesafeler alındığını söylemek oldukça güç olacaktır. Ancak her şeye rağmen dönemler değişse de bu sevdadan vazgeçebilmek mümkün olmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı ile değişen dünya dengeleri Avrupa'nın savaşan birbirleri ile savaşan devletlerinden ikisi olan Federal Almanya ve Fransa arasındaki dostluk gösterisi neticesinde ortaya çıkan Avrupa Ekonomik Topluluğu oluşumuna -neredeyse bütün uluslararası örgütlere üye olan- ülkemizde kayıtsız kalmamış ve daha 1959 yılında ilk başvurusunu yapmıştır.

Son dönemde ortaya çıkan ve Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin önemli bir parçası olan Gümrük Birliği, aynı zamanda dışa dönük büyüme politikası çerçevesinde ülkenin taraf olduğu en geniş kapsamlı ticari yapılanma olarak 1 Ocak 1996 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

AB ile Türkiye arasında sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerinin serbest dolaşımına ilişkin bir ekonomik entegrasyon modeli olan Gümrük Birliği sürecinde Türkiye, mevzuatını Avrupa Birliği'nin gümrük ve ticaret politikalarının yanı sıra rekabet ve fikri sınai mülkiyet

haklarına ilişkin politikaları da dahil olmak üzere kapsamlı bir alanda uyumlaştırmak yükümlülüğünü üstlenmiştir. Herhangi bir gümrük birliği ilişkisinden daha ileri bir entegrasyona karşılık gelen sözkonusu uyum çalışmaları neticesinde, sanayi ve ticareti doğrudan etkileyen önemli yapısal ve kurumsal değişiklikler oluşmuştur.

10-11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin tam üyelik adaylığının teyit edilmesiyle Türkiye-AB ilişkileri ekonomik ve siyasal boyutlarıyla Gümrük Birliği'nin ötesine geçen bir sürece girmiştir. Söz konusu süreçte Türkiye'nin uyum sağlaması gereken Kopenhag Kriterleri çerçevesinde işleyen bir piyasa ekonomisi ve rekabet edebilirlik olarak özetlenebilecek ekonomik kriterlerin karşılanması ve AB müktesebatının üstlenilmesi açısından, Türkiye Gümrük Birliği kapsamında gerçekleştirdiği uyum çalışmaları sayesinde önemli ilerleme kaydetmiş ve tecrübe kazanmıştır. Ayrıca, uluslararası ticaretin liberalize edilmesini hedefleyen Dünya Ticaret Örgütü'ne taraf olarak Türkiye'nin üstlendiği yükümlülükler de, Gümrük Birliği ile tamamlanan çalışmalarla öngörülen süreden önce büyük oranda yerine getirilmiştir.

Gümrük Birliği'nin tamamlanmasını takiben Türkiye ekonomisine etkilerine ilişkin çeşitli eleştiriler gündeme gelmiştir. Bu eleştirilerin büyük bir bölümü Gümrük Birliği'ni, bir parçası olduğu tam üyelik sürecinden bağımsız değerlendirerek Türk sanayii ve Türk dış ticareti üzerine olumsuz etkileri olduğu yönündedir. Ulusal ve uluslararası makro ekonomik değişimler dikkate alınmaksızın yöneltilen eleştirilerde, Gümrük Birliği tek başına dış ticaret dengesizliğinin kaynağı olarak gösterilmektedir. Ayrıca, tam üyelik yönündeki önemli bir aşamayı teşkil eden Gümrük Birliği'nin dış ticaret rakamlarının yanı sıra, üretim süreçleri, kalite altyapısı ve rekabet gücü üzerindeki olumlu etkileri pek dikkate alınmamakta, ancak diğer yandan da Türkiye mevcut 25 tam üye ülke arasında tam üye olmaksızın gümrük birliğine giden tek aday ülkedir.

Çalışmada; ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyon çalışmalarına teorik açıdan değinilmekte, tam üyelik süreci içerisinde ve Türkiye'nin dış ticaretinin özellikle Gümrük Birliği sonrasındaki gelişimi ele alınmakta ve kaydedilen gelişmelerin bu süreçteki yeri irdelenmektedir.

1. Ekonomik Bütünleşme Kavramı

Günümüzde egemenlik ve güç kavramlarıyla birlikte kar maksimizasyonu olgusunun da önem kazanması neticesinde, iktisadi unsurlarda bir bütünleşme ve birleşmenin sağlanması zorunlu hale gelmiştir. Giderek çokuluslu bir hal alan birleşme olgusu, her çeşit bir araya gelme ve iktisadi unsurlardaki yoğunlaşma olarak ortaya çıkmaktadır.(İlkin, 1995:214.) Hakim güç olma ve iktisadi gelişmelerini olabildiğince artırmak isteyen ülkelerde kendi aralarında çeşitli düzeylerde entegrasyon sürecini yaşamaktadırlar.

Bağımsız devletler arasındaki ekonomik entegrasyon hareketini genel şekliyle aşağıdaki tabloda gösterebiliriz:

Tablo:1- Ekonomik Bütünleşme Biçimleri ve Özellikleri.

Bütünleşme Biçimi	Üyeler arasında serbest ticaret	Ortak gümrük tarifesi	Üretim faktörlerinin serbest dolaşımı	Ekonomi politikalarının uyumlaştırılması
1.Serbest ticaret bölgesi	X			
2.Gümrük birliği	X	X		
3.Ortak Pazar	X	X	X	
4.Ekonomik ve parasal birlik	X	X	X	X
5.Tam ekonomik bütünleşme	X	X	X	X

Kaynak:T.C. Merkez Bankası, Avrupa Birliği El Kitabı, s.21'den alınmıştır.

Yukarıda yer alan tablodaki entegrasyon şekilleri bütünleşme biçimlerini genel olarak ele almıştır. Ancak zaman zaman ülkeler arasında gerçekleşen entegrasyon aşamaları farklı isim ve biçimlerde de olabilmektedir.

1.1. Bölgesel Ekonomik Bütünleşme Türleri

1.1.1. Tercihli Ticaret Anlaşmaları:

En dar kapsamlı iktisadi işbirliği örneğidir.(Seyidoğlu, 1998:221.) Tercihli ticaret klüpleri de denmektedir(İyibozkurt, 1995:208). Bazı kaynaklara göre ise, tercihli ticaret anlaşmaları uluslararası ekonomik birleşmeler kapsamına girmemektedir.(Karluk, 1996a:213) Ekonomik entegrasyonların bu ilk aşamasına göre; anlaşmaya üye olan ülkeler, tek yanlı veya karşılıklı olarak belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerinde indirimde bulunurlar. Üye ülkeler diğer ülkelerle olan tarife yapılarını ise aynen muhafaza etmektedirler. Bu tür entegrasyon biçimine 1932 yılında İngiltere ve Commonwealth üyelerinin kurdukları "Commonwealth Tercihli Sistemi" örnek olarak gösterilebilir.

1.1.2. Serbest Ticaret Bölgeleri

Serbest ticaret bölgesi; üyeleri arasında ticareti kısıtlayan veya engelleyen tarife ve/veya kota gibi sınırlamaların ortadan kaldırıldığı ve üye ülkelerin birlik dışında kalanlara karşı ortak bir tarife uygulama yükümlülüğü altında bulunmadıkları bir ekonomik birleşme türüdür(Karluk 1996b:23). Serbest ticaret bölgesine giren ülkelerin mal ve hizmetleri için yaratılan ortak piyasa, üretim faktörlerinin girişine açık değildir. Bu tür birleşmelerde ekonomi politikalarının ve kurumlarının uyumlaştırılması ve birliği de söz konusu olmamaktadır.

Serbest ticaret bölgesini meydana getiren ülkeler aralarında, mal hareketlerini sınırlayan engelleri ortadan kaldırarak bölge içinde mal hareketliliğinin yükselmesini sağlarlar. Serbest ticaret bölgesinde, bölge dışı ülkelere ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmaması önemli sorunlara yol açar. Örneğin üçüncü ülkeler, bölge ülkelerinden gümrük vergisi daha düşük olana ihracat yaparlar. Bölgeye giren mallar, daha sonra yüksek gümrük vergisi uygulayan ülkeye de rahatça geçebilir. Böylece ticaret normal kanallarından sapmış olur.

Bu duruma engel olmak için, bölge içinde serbest dolaşımda bulunan malların ilk üretim yerlerini belirten menşe belgeleri düzenlenir. Eğer bölge içine düşük tarife uygulayan ülke üzerinden mal gelmiş ve bu mallarda düşük tarifeli üye ülkeye geçmiş ise, bu ithal mallarından yüksek gümrük tarifesine sahip olan ülkenin çıkarları bölge içinde korunmuş olur.

Serbest ticaret bölgeleri uygulamasına dünya ekonomisinde örnek olarak 1960 yılında Latin Amerika ülkeleri arasında kurulan Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (LAFTA, 1961 yılından itibaren ise ALADI), yine aynı yıl İngiltere'nin öncülüğünde Batı Avrupa'da gerçekleştirilen Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) ile Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) arasında 1972-1973 yıllarında yaratılan Avrupa Ekonomik Alanı (EES) gösterilebilir.

1.1.3. Gümrük Birliği

Gümrük Birlikleri, Serbest Ticaret Bölgeleri'ne göre daha geniş kapsamlı bir ekonomik entegrasyon şeklidir. Gümrük Birliği'nde üye ülkeler arasındaki tarife ve kota sınırlamaları kaldırılarak yalnızca mal ve hizmetler için ortak bir piyasa yaratılması tasarlanmıştır. Bundan dolayı daha ileri bir yakınlaştırmayı gerektiren üretim faktörlerinin ülkeler arası hareketliliği ile ekonomik politikaların birleştirilmesi, ekonomik birleşmelerin bu aşamasında söz konusu değildir.(Karluk, 1996a:214.) Birkaç ülkenin bir araya gelerek bir gümrük birliği oluşturabilmesi için ayrıca gümrük gelirlerinin tek bir elde toplanarak önceden belirlenmiş ölçütlere göre paylaşılması da gerekir.(Viner, 1950:5-6)

Gümrük Birliği'nde serbest ticaret bölgesindeki şartlara ek olarak birliğe üye ülkelerin serbest dış ticaret politikası izleme imkanları sınırlandırılmış olduğundan gümrük birliği serbest ticaret bölgesine göre daha ileri bir ekonomik birleşme seviyesindedir. Gümrük birliği terimi, GATT Anlaşması'nın 24. maddesinden alınmıştır.

Uygulamada gümrük birliklerinin tanımlandığı 3 temel uluslararası hukuki metin vardır. Bunlar; GATT'ın 24. maddesinin 8. paragrafında yer alan tanımlama, Roma Anlaşması'nın 9. maddesi ve La Haye Uluslararası Adalet Divanı'nın bir kararıdır. Roma Anlaşması'nın 9. maddesi, gümrük birliğinin uygulama alanından söz etmektedir. Uluslararası Adalet Divanı'nın kararına göre gümrük birliği; birliğe üye olmayan devletlere karşı tek bir gümrük vergisinin var olduğu, birlik içindeki üyeler arasında gerçekleşen mal alışverişlerine uygulanan gümrük vergilerinin tamamen ortadan kaldırıldığı, üçüncü ülkelere gelen mallardan alınan vergilerin üyeler arasında paylaşıldığı bir birliktir. GATT ve Divan Kararı'nda yer alan tanımlamadaki ortak unsurlar, birliğe dahil ülkeler arasındaki mal ticaretine uygulanan bütün gümrük vergileri ile eş etkili vergilerin kaldırılması ve üçüncü ülkelere karşı bir ortak gümrük tarifesinin uygulamaya konulmasıdır.

Uluslararası düzeyde gerçekleştirilen ilk gümrük birliği 1834 yılında Prusya'da gerçekleştirilen Alman Gümrük Birliği (Zollverein)'dir.(1) Günümüzde ise gümrük birliklerinin en önemli ve güncel örneği; AET'nu kuran Roma Anlaşması'nın 9. maddesine dayanan ve 06.03.1995 tarihinde imzalanan 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye'nin de tabii olduğu Avrupa Ekonomik Topluluğu'dur.

1.1.4. Ortak Pazar

Bir gümrük birliğinde malların yanısıra, üretim faktörlerine de hareket serbestisi kazandırılması, ekonomik bütünleşme aşamasında gümrük birliğinden daha ileri bir aşamayı simgeleyen "ortak pazar" oluşumuna yol açar.(Vakıfbank, 1996:27) Gümrük Birliği'nin doğal sonucu olarak birliğe üye ülkeler arasındaki emek, sermaye ve müteşebbis gibi üretim faktörlerinin birlik içinde serbestçe hareket edebilmeleri sağlanmış ise, gümrük birliği için gerekli şartların varlığının devam etmesi durumunda üye ülkeler arasında bir ortak pazar kurulmuş demektir.

Ortak Pazar'ın diğer önemli bir özelliği, tarife dışı engellerin kaldırılmasıdır. Gümrük birliği aşamasında yalnızca gümrükler ve miktar sınırlamalarının kaldırılmasının, birlik üyeleri arasındaki serbest ticareti sağlamada yeterli olmayacağı kabul edilmektedir. Avrupa Birliği'nin bugünkü durumu ortak pazar uygulamasına örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte gidişat ekonomik ve parasal birlik yolundadır.

1.1.5. Ekonomik ve Parasal Birlik

Ekonomik entegrasyon aşamalarının nihai şekli ekonomik ve parasal birliktir.(2) Ekonomik birlik; bir ortak pazarın üzerinde, ekonomi politikalarının önemli alanları ile piyasa düzenlemesi yanı sıra, makro ekonomi ve para politikaları ile gelirin yeniden bölüşümü politikalarında ileri derecede eşgüdüm ve hatta birleşme gerektirir. Ekonomik ve parasal birliğin yanında, sosyal politikalar ile kurumlarında birleştirilmesi öngörülür. Özellikle, tek bir para sistemi ve Merkez Bankası ile birleştirilmiş bir mali sistem ve ortak bir dış ticaret politikasını kapsar.

Ekonomik ve parasal birlik bir bütünün tamamlayıcı parçalarıdır. Ekonomik birliğin yanında parasal birlikten de söz edilebilmesi için gerekli şartlar vardır.(HDTM, 1991:73) Bunlar:

- Birliğe katılan ulusal paraların tümünün geri dönülemez biçimde tam konvertibilitesinin sağlanması,
- Birlik içinde sermaye hareketlerinin tam serbestisi ile bankacılık ve diğer mali piyasaların entegrasyonu,
- Ulusal paraların değerindeki dalgalanma marjlarının kaldırılması ve kurların geri dönülemez şekilde sabitleştirilmesi şeklinde üç temel koşul gereklidir.

Ekonomik birliği de sağlayacak özel kuralların ve düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde iki temel koşul vardır. Bunlardan birincisi; ekonomik birliğin ancak aynı piyasa ekonomisi prensiplerinin geçerli olduğu ve ekonomik sistemin temelini oluşturduğu ülkeler arasında kurulabileceğidir. Bir üye ülkeden diğerine veya aynı ülkede çeşitli dönemlerde politika seçeneklerinde farklılıklar bulunabilir. Ancak üye ülkelerdeki ekonomik sistemlerin temel özelliği, özel teşebbüsün öncülüğünde geniş piyasa özgürlüğü ve kamu sektörünün piyasaya ancak belirli sosyal hizmetlerde ve kamu mallarında müdahalesidir.(Lindert, 1986:174)

İkinci koşul ise; birliğin sağlıklı bir şekilde kurulup gelişebilmesi için ekonomik ve parasal unsurlar arasında uygun bir dengenin oluşturulabilmesidir. Ekonomik ve parasal gelişmeler ve politikalar arasındaki yakın ilişki dolayısıyla bu zorunludur. Parasal birliğin sağlanması için ortak bir ekonomik politika, buna karşılık ekonomik birliğin sağlanması için de ortak bir para politikası gereklidir.

Parasal birlikler çoğu kez dalgalı kur sistemlerinin temel özelliği olan kur değişmelerinin, dış ticaret ve sermaye akımları üzerindeki caydırıcı etkilerini gidermek için yapılan düzenlemelerdir. Özellikle sıkı ekonomik ve ticari ilişki içinde bulunan ülkeler arasında bu tür birliklerin kurulması üyelerin yararına olabilir. (Seyidoğlu; 1998:222)

Aslında iktisadi birlik denince parasal birliği de içine alan daha kapsamlı bir entegrasyon akla gelmektedir. Ancak örneğin Avrupa Birliği'nde olduğu gibi, ekonomik birlik kurmayı amaçlayan ülkeler bu süreci daha da hızlandırmak ve sağlamlaştırmak için aynı zamanda parasal birliğe de gitmektedirler. Avrupa Birliği'ne üye olan ülkeler(3) 1.1.1999 tarihinden itibaren kendi ulusal paralarını terk ederek "EURO"(4) denilen ortak para birimlerini yürürlüğe koydular. Euro uygulamasına geçiş süreci, 1.1.1999'da başladı ve 31.12.2001 tarihinde ise sona erdi. 2002 yılı başından itibaren ise parasal birliğe katılan ülkeler tümüyle Euro kullanımına geçilmesi planlanırken İngiltere,

Danimarka ve İsveç ülkeleri kendilerini bu durumun dışında tutmayı yeğlemişlerdir.

Parasal birliğe katılan ülkelerin döviz kurları birbirlerine karşı geri dönülemez şekilde sabitlenirken (İntermedya, 1998:52) ekonomik ve parasal birliğin kurulması Avrupa Birliği'ne üye ülkelere uluslararası müzakerelerde büyük ölçüde söz hakkı sağlamakta ve gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri etkileme gücünü ve kapasitesini arttırmaktadır.

Uluslararası ticaret ve küresel düzeyde büyüme yaratma potansiyeli taşıyan Tek Pazar'ın oluşumu ile temsil rolü daha da güçlenmiş olmaktadır. Birlik içindeki ticari engellerin kaldırılması uluslararası düzeyde daha liberal bir ticaret sisteminin oluşturulmasında bir adım teşkil etmektedir. Avrupa Merkez Bankaları Sistemi'nin kuruluşu ile Avrupa Birliği, uluslararası para sisteminin yönetimine tüm yönleri ile katılmasını sağlayacak bir kurum oluşturmuştur. (DTM; 1996:78-79)

Çalışma, özellikle Avrupa Birliği ile ülkemiz arasında oluşturulan gümrük birliğinin sorgulanmasını amaçladığından entegrasyon türlerinden gümrük birliğine ilişkin incelemelere yoğunlaşmaktadır. Bu amaçla Türkiye-AB arasındaki ilişkilere genel hatlarıyla değinilecek, sonrasında da ülkemizin gümrük birliği anlaşmasından günümüze kadar geçen süreci belli başlıklar altında değerlendirilecektir.

2. Türkiye – AB İlişkileri ve Gümrük Birliği

Türkiye ile AET arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Yunanistan'ın ardından 31.07.1959'da Topluluğa üyelik başvurusunda bulunmasıyla başlamıştır. Bu başvuru ile üç buçuk yıldan fazla süren toplantı ve müzakereler dönemi başlamış ve sonunda 12 Eylül 1963 tarihinde Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkilerimizin en önemli belgesi olan Ankara Anlaşması imzalanmıştır.

Türkiye, dünyanın o dönemdeki ekonomik ve siyasi konjonktürü içerisinde bir durum değerlendirmesi yaparak Topluluğa üye olmak için ilk adımı atmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu da yeni kurulmuş bir örgüt olması ve bu kadar ilgi görmesi nedeniyle bu başvuruyu memnuniyetle karşılamıştır.

Türkiye'nin bu Topluluğa girmek istemesinin nedenlerini sıralayacak olursak; (İTO, 1996:19)

-Türkiye, batılılaşmayı bir devlet politikası olarak benimsemiş ve NATO, OECD gibi birçok kuruluşa üye olmuştur. Bu politikaların doğal sonucu olarak Avrupa'da ekonomik ve siyasi birleşmeyi hedefleyen bu Topluluğa da üye olma kararı alınmıştır.

-Türkiye, Toplulukça uygulanacak çeşitli gümrük indirimlerinden faydalanmayı planlamıştır.

-AET ile ortaklık kurulmasından dolayı elde edilecek mali yardımlardan faydalanılması düşünülmüştür.

-Yunanistan'ın aynı tarihlerde Topluluğa üyeliğinin söz konusu olması Türkiye'nin de hızlı hareket etmesine sebep olmuştur. Hatta dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun, "Yunanistan kendisini boş bir havuza atsa bile onu yalnız bırakmaya gelmez, tereddüt etmeden siz de atlayacaksınız" sözü (Karluk, 1996b:392) Türkiye'nin başvurusunun altında yatan temel nedeni açıklamaktadır.

Türkiye'nin başvurusunu yaptığı dönemde, Avrupa Ekonomik Topluluğu halihazırda kurucu vasfını taşıyan altı üye ülkeden müteşekkildi. Bu nedenle Yunanistan ve Türkiye'nin bu Topluluğa ilgi göstermesi ve üye olmayı talep etmesi Topluluğa üye ülkeler tarafından da sıcak karşılanmıştır. Neticede Yunanistan ile Atina Anlaşması, Türkiye ile de Ankara Anlaşması imzalanmıştır.

2.1. Ankara Anlaşması

İmzalandığı yer nedeniyle kısaca Ankara Anlaşması olarak bilinen Ortaklık Anlaşması'nın amacı, 2. maddesinde ortaya konulmuştur. Buna göre; "Anlaşma'nın amacı, Türkiye Ekonomisi'nin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir" şeklinde belirtilmiştir.(DTM, 2004)

Anlaşmanın giriş bölümünde açıklanan ilkeler ise aşağıdaki gibi sıralanabilir: (Karluk, 1996c:575)

-Hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma ve uyumlu bir biçimde ticaretin artırılması ile Türk ekonomisi ve Topluluk üyesi devletlerin ekonomileri arasındaki açığı kapatmak,

-Türk halkı ile AET üyesi ülke vatandaşları arasında sıkı bağlar kurmak,

-Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi çabasına destek vermek suretiyle Türkiye'nin ileride Topluluğa "tam üye" olmasını kolaylaştırmak,

-Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak üzere, Topluluğun belli bir sürede Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunması gerekliliği,

-Roma Anlaşması'nın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve hürriyet güvencesini pekiştirmek olarak sıralanabilir.

Ankara Anlaşması, tarafların ikili ve eşit olarak katıldıkları bir anlaşmadır. Bu nedenle Türkiye'nin milli egemenlik haklarından vazgeçmesini gerektirmez.(Günuğur, 1996:179) Bu Anlaşma, Roma Anlaşması'nın 238. maddesine dayanan ve Türkiye - Topluluk ortaklığının temel ilkelerini belirleyen bir çerçeve anlaşması niteliğindedir. Bu anlaşmaya Çerçeve Anlaşma denmesinin nedeni ise;(HDTM: 111) Ankara Anlaşması'nın esas anlaşma kısmı 33 maddedir,(5) aslında küçük bir anlaşmadır, ancak en önemli belgedir. Çünkü ortaklık ilişkilerinin ana esaslarını belirlemektedir.

Esas Anlaşma'da; ortaklık ilişkisinin amaçları, ilkeleri, gümrük birliğinin esasları, tarım, malların, kişilerin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, mevzuat ve ekonomik politikaların uyumlaştırılması, ortaklığın organları, Türkiye'nin tam üyelik imkanları, uyumsuzlukların çözüm yolları gibi konular hükme bağlanmıştır.

Geçici protokol ise; Anlaşma'nın onayının geç kalması halinde ticari hükümlerin aksamadan uygulanması amacıyla hazırlanmıştır. Mali Protokol ile de, Konsey tarafından 9 Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU'luk kredinin(6) uygulanma esaslarını belirlemektedir.

2.2. Katma Protokol ve Türkiye-AET Ortaklığı'nın Geçiş Dönemi

Hazırlık Dönemi'nin Kasım 1969'da sona ermesinden sonra, Ankara Anlaşması'nın öngördüğü ikinci aşama olan Geçiş Dönemi, bu dönemin gerçekleşme koşullarını, usullerini, sıra ve sürelerini belirleyen ve 1970 yılında imzalanan Katma Protokol'ün onay işlemlerinin uzun sürmesi nedeniyle, 1 Ocak 1973'de başlayabilmiştir.

Katma Protokol, Geçiş Dönemi'nin uygulanmasına ilişkin şartları, usulleri, sıra ve süreleri belirlemektedir. Buna göre;

- Akit taraflar arasında karşılıklı ve dengeli yükümlülüklerin esas olması,
- Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin giderek yerleştirilmesi,
- Ortaklığın iyi işlemesi amacıyla tarafların ekonomik politikalarının yaklaştırılması gibi hususlar belirlenmiştir.

Gümrük Birliği esasına dayandırılmış bulunan Katma Protokol, Ankara Anlaşması'na göre daha kapsamlıdır ve 64 maddeden müteşekkildir. Malların kişilerin, hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yaklaştırılması, ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlaştırılması konularını hükme bağlamaktadır. Bu haliyle ekonomik, sosyal ve siyasi niteliği hemen hemen Ankara Anlaşması'nda olduğu gibidir.

Türkiye'nin kalkınmasını hızlandırmak amacıyla, Katma Protokol ile imzalanan İkinci Mali Protokol, Türkiye'ye 195 milyon ECU'luk bir kredi açmaktadır. Bu kredi; (İTO, 1996b:192) düşük karlı yada karsız, sosyal amaçlı ve uzun vadeli yatırımlar için, 8 yılı ödemesiz 30 yıl vade ve % 2,5 faiz haddi uygulanacak, normal karlılıktaki projeler için ise, vade ve ödemesiz dönem projeye göre tespit edilecek, faiz haddi ise % 4,5 olacak şekilde verilmiştir.

Tamamı kullanılan 195 milyon ECU'luk kredinin, 1982 yılı sonu itibariyle 175 milyon ECU'luk kısmı kamu sektörü, 20 milyon ECU'luk kısım ve Mali Protokol'ün 8. maddesine göre verilen ek 25 milyon ECU'luk kredi ise özel sektör tarafından kullanılmıştır.

2.2.1. Katma Protokol Çerçevesinde Tarafların Yükümlülükleri

2.2.1.1. Gümrük Vergilerinin Kaldırılması

Katma Protokol; tarafların dış ticarete gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimler koymaktan, Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinde uyguladıkları gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimleri artırmaktan kaçınmalarını öngörmüştür.

2.2.1.1.1. Katma Protokol Çerçevesinde Türkiye'nin Yükümlülükleri

Türkiye, 1967 yılında Avrupa Birliği ülkelerinden yaptığı özel ithalatın %55'ini oluşturan ürünler için gümrük vergilerini ve eş etkili diğer vergileri, Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinden (1.1.1973) itibaren 12 yıl içerisinde (1.1.1985'e kadar) kaldıracığını taahhüt etmiştir. Buna karşılık özel ithalatın geriye kalan %45'ini oluşturan kısım için ise, gümrük vergileri ve eş etkili vergileri Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinden itibaren 22 yılda (1.1.1995'e kadar) kaldıracaktır.(Vakıfbank: 53) Bu 12 ve 22 yıllık listede yer alan sanayi ürünlerinin hangi sektörlere ait olacağı Türkiye'nin inisiyatifine bırakılmıştır. Katma Protokolde sadece 22 yıllık listede bulunan ürünler yer almıştır. Bu listedeki ürünlerde genelde, Birliğin rekabetine açılması daha güç olan teknoloji yoğun mallardır. Bunların dışında kalan ve 12 yıllık listede yer alan mallar ise daha çok emek yoğun bir nitelik taşıyan, Türkiye'nin rekabet gücü olan ürünler yada Türkiye'de kurulması düşünülme-yen sanayi sektörlerinin ürünleridir.

Katma Protokol'le tarımsal ürünlerin, Toplulukla Türkiye arasında serbest dolaşım ve Türkiye'nin Topluluğun Ortak Tarım Politikası'na 22 yıllık dönemde kademeli olarak uyumu da öngörülmüştür.(İTO, 1996b:193)

Gümrük vergileri ile birlikte aynı etkiyi yaratan mali yüklerinde kaldırılması gerekmektedir. Eş etkili mali yük kapsamına, tek taraflı olarak ithalatı yapılan mallara benzer yerli ürünlerden farklı olarak uygulanan ve böylece ithal malının fiyatını yükselterek malların serbest dolaşımı üzerinde gümrük vergisi gibi etki yaratan vergiler girmektedir. Örneğin; damga resmi, belediye hissesi ve dış ticaret fonları eş etkili mali yük kapsamındadır. Türkiye 1.1.1973 ve 1.1.1976 tarihlerinde yükümlülüklerine uymuş ve 12 yıllık listede %10'luk iki defa ve 22 yıllık listede ise %5'lik iki indirim yapmıştır.

İlk indirimler yapılmadan önce 31.12.1972 tarihinde Türkiye gümrüklerini %10 oranında artırmış, 1.1.1973'de ise tekrar indirmiştir. Böylece fiilen 1.1.1973'de bir indirim yapılmamıştır. 25. 12.1976 tarihinde ele alınan tek taraflı bir karar sonucunda, Katma Protokol'ün 60. maddesine göre bütün yükümlülükler dondurulmuştur.

Aşağıdaki tabloda Katma Protokol ile yapılması öngörülen gümrük indirimleri verilmektedir:

Tablo: 2- Gümrük Tarifeleri İndirim Oranları ve Yılları.					
Gümrük vergileri 12 yılda			Gümrük vergileri 22 Yılda		
İndirilecek Ürünlerde			İndirilecek Ürünlerde		
İndirim Oranı (%)			İndirim Oranı (%)		
	Yıllık	Toplam		Yıllık	Toplam
1.1.1973	10	10	1.1.1973	5	5
1.1.1974	-	10	1.1.1974	-	5
1.1.1975	-	10	1.1.1975	-	5
1.1.1976	10	20	1.1.1976	5	10
1.1.1977	-	20	1.1.1977	-	10
1.1.1978	10	30	1.1.1978	-	10
1.1.1979	10	40	1.1.1979	5	15
1.1.1980	10	50	1.1.1980	-	15
1.1.1981	10	60	1.1.1981	-	15
1.1.1982	10	70	1.1.1982	-	15
1.1.1983	10	80	1.1.1983	5	20
1.1.1984	10	90	1.1.1984	-	20
1.1.1985	10	100	1.1.1985	10	30
			1.1.1986	10	40
			1.1.1987	-	40
			1.1.1988	10	50
			1.1.1989	-	50
			1.1.1990	10	60
			1.1.1991	10	70
			1.1.1992	-	70
			1.1.1993	10	80
			1.1.1994	10	90
			1.1.1995	10	100

Kaynak:Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e. s.124'den alınmıştır.

Ülkemizde 24 Ocak 1980 Kararlarıyla birlikte başlatılan dışa açılma politikasıyla paralel olarak, 1976'dan sonra devamlı ertelenen gümrük indirimleri, 1987 yılındaki tam üyelik başvurusundan sonra yerine getirilmeye başlanmıştır. Ancak sonuçta Türkiye'nin ulaştığı indirim seviyesi, 12 yıllık listede %30, 22 yıllık listede ise %20 olmuştur.

Türkiye'nin 24 Ocak Kararları ile uygulamaya koyduğu dışa açık büyüme modeli içinde ithalatını özellikle 1984 yılından sonra büyük

ölçüde libere etmesi, Topluluk ülkelerinin Türkiye pazarındaki avantajını kaybetmesine yol açmıştır.(HDTM; 1991:123)

2.2.1.1.2. Katma Protokol İle Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun Yükümlülükleri

Avrupa Birliği, Katma Protokol'ün yürürlüğe giriş tarihinde, Türkiye çıkışlı ithalata uyguladığı gümrük vergileri ve eş etkili vergileri kaldırmayı taahhüt etmiştir.(Karluk, 1996b:412) Protokol'ün ticari hükümlerinin yürürlüğe girdiği 1.9.1971'de, dört istisna dışında sınırlamıştır. Bu istisnalar; (Karluk, 1996b:416) bazı petrol ürünleri, perakende satışa arz edilmeyen pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, yün veya ince hayvan kılından yapılan makine dokuma halılarıdır.

Petrol ürünleri için Topluluk, sıfır gümrüklü 200.000 tonluk bir tarife kontenjanı açmıştır. Diğer üç üründe gümrükler 12 yıllık dönemde sıfırlanmak üzere %25'lik dilimler halinde indirilecektir.

Pamuk iplikleri, diğer pamuklu dokumalar ve yün veya ince kıldan üretilen makine halıları için belirlenen tarife kontenjanları, Tamamlayıcı Protokol yanında bir de Genel Tercihler Sistemi ile de çeşitli artırımlara uğramış ve 1.1.1985 tarihinde tamamen kaldırılmıştır. Böylece sözkonusu tekstil ürünleri de diğerleri gibi gümrüksüz ihraç edilebilir hale gelmiştir. Ayrıca petrol türevlerine uygulanan sıfır vergili tarife kontenjanı 740.250 tona yükseltilmiştir.

2.2.1.1.3. Ortak Gümrük Tarifesine Uyum:

Avrupa Topluluğu'na üye olan ülkeler, 1 Temmuz 1968 tarihinde Ortak Gümrük Tarifesi'ne uyum sağlamışlar ve 3. ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulamaya başlamışlardır. Katma Protokol'ün imza tarihinde Türkiye'nin üçüncü ülkelere fiilen uyguladığı gümrükler şu şekilde gerçekleşecektir.

-Türkiye'nin fiili gümrük oranları, Katma Protokol'ün imza tarihinde OGT'nin %15 alt veya üstünde bulunmayan maddelerde OGT, 1977 yılında uygulanacaktır.

-Katma Protokol'ün imza tarihinde fiilen uygulanan gümrükler ile OGT arasındaki farkı %20 oranında azaltan ilk uyum 1977 yılında yürürlüğe girecektir.

-Farkın geriye kalan kısmı, %20'lik dilimler ile 1985'de ortadan kaldırılacaktır.

Anılan tarihlerde AET'nin OGT ortalaması %7 civarında, Türkiye'nin gümrük tarifeleri ortalaması ise %40-50 civarında idi. Aradaki bu büyük farkın etkisi ile Türkiye, 25.12.1976 tarihinde, gümrük indirimlerinde olduğu gibi OGT'ne uyum konusundaki yükümlülüklerini de dondurmuştur. 1987 yılına kadar 12 yıl devam eden bu erteleme, Bakanlar Kurulu'nun 17.12.1987 tarihinde aldığı karar ile ortadan kaldırılmış ve buna göre 1.1.1988'de 22 yıllık listede yapılması gereken ikinci %30'luk uyum ertelenmiş, 12 yıllık listede 1.1.1977'de gerçekleştirilmesi gereken %20'lik birinci uyum ile 22 yıllık listedeki %20'lik ilk uyumun 1.1.1989'da yapılması kararlaştırılmıştır.

Böylece her iki liste içinde OGT'ne %20 uyum yapılmış ve Türkiye'deki yasal vergi oranı ile OGT arasındaki farkı %20 azaltan vergi oranı, üçüncü ülkelere karşı uygulanacak vergi oranı olmuştur.

2.3. Tam Üyelik Başvurusu

Ankara Anlaşması'nın imzalanmasından 17 yıl sonra Türkiye'de 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleşen askeri müdahale, Türkiye-AET ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiş ve ilişkilerin 6 yıl süre ile dondurulmasına yol açmıştır.(7)

16 Eylül 1986 tarihine kadar ara verilen ilişkiler, bu tarihte Türkiye - AT Konseyi ilk toplantısının yapılmasıyla normale dönmüştür. Türkiye; 14 Nisan 1987 tarihinde Ankara Anlaşması ile kararlaştırılan son dönemin bitimini beklemeden demokratik bir Avrupalı devlet olarak; (Karluk, 1996b:440)

-AKÇT'nu kuran Anlaşma'nın 98.maddesine göre AKÇT'na,
-AET'nu kuran Roma Anlaşması'nın 237.maddesine göre AET'na ,

-Avrupa Atom Enerjisi Komisyonu Anlaşması'nın (EURATOM) 205. maddesine göre EURATOM'a başvurmak suretiyle tam üyelik başvurusunda bulunmuştur.

Tam üyelik başvurusuna ilişkin incelemeleri 2,5 yıl süren Avrupa Topluluğu Komisyonu, görüş raporunu, "Topluluğun kendi iç pazarını tamamlamanın, ekonomik ve parasal birlik yönünde ilerlemenin, yeni üyeliklerin gündeme alınmasına göre öncelik taşıdığını vurgulayan" bir

açıklama ile 18 Aralık 1989'da Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyi'ne sunmuştur.

Ülkemiz 14 Nisan 1987'deki tam üyelik başvurusu ile aslında gerek Yunanistan, gerekse Portekiz ve İspanya'nın tam üyeliğin önkoşulu olan gümrük birliğini Topluluk içinde tam üyelik avantajlarından yararlanarak gerçekleştirmek düşüncesi doğrultusunda hareket etmiştir.(DTM, 1998:1) Ancak Komisyon'un yukarıda açıklanan olumsuz görüşü 5 Şubat 1990 tarihinde benimsenince, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun değerlendirilmesi 1992'den sonraya kalmıştır.

Bununla beraber Konsey, Komisyon'dan Türkiye ile işbirliğinin güçlendirilmesi için yeni öneriler getirilmesini istemiştir. Bunun üzerine Komisyon, "İşbirliği Programı" olarak bilinen teklifler paketini, 6 Haziran 1990 tarihinde benimsemiştir. Programda teknoloji ve sanayi alanında işbirliğinin geliştirilmesi, siyasi ve kültürel bağların kurulması, mali işbirliğinin yeniden tesis edilmesi ve özellikle Gümrük Birliği'nin tamamlanması konularında çalışmaların yoğunlaştırılması kararlaştırılmıştır.

Komisyon adına Raporu açıklayan Matutes,(8) 1993'e kadar Tek Senet hedeflerine ulaşmadan tam üyelik başvurularını işleme koyamayacaklarını, ancak, 1992 yılından sonra Topluluğun 15 veya 18 üye ile işleyip işleyemeyeceğinin değerlendirilebileceğini, dolayısıyla Türkiye'nin durumunun da bu tarihten sonra ele alınabileceğini belirtmiştir.

Söz konusu raporda; "Komisyon'un, Türkiye'nin katılmasını geniş bir perspektif içinde, bir yandan iç pazar olgusu, diğer yandan değişim sürecindeki Avrupa kapsamında ele aldığı Türkiye ile işbirliğinin mevcut ortaklık anlaşması çerçevesinde geliştirilerek sürdürülmesi gereği üzerinde durulduğu Görüş ekinde Türk Ekonomisi'nin ayrıntılı bir incelemesi" yer almıştır.

Matutes, Türkiye'de son yıllarda ekonomik yönden kaydedilen gelişmelerden olumlu olarak söz etmiş, fakat yine de ortada 4 engelin bulunduğunu açıklamıştır. Bunlar: (Karluk, 1996b:442)

- Tarım alanında olduğu kadar sanayi sektöründe de Topluluk ile olan önemli yapısal farklılıklar,
- Sanayide yüksek koruma oranları,
- 1989 yılında artış gösteren makro ekonomik dengesizlikler,

-Düşük bir sosyal koruma seviyesi ve Türkiye ile Topluluklar arasındaki kalkınma seviyesi farklılığının büyüklüğüdür.

Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna ilişkin Komisyon Görüşü çeşitli sonuçlar doğurmuştur.(DTM, 1998:3)

-Tam bir dönüşüm aşamasında bulunan Topluluğun, yeni katılma müzakerelerine girişmesi uygun değildir.

-Türkiye'nin mevcut ekonomik ve politik durumu katılma müzakerelerine başlanmasına elverişli değildir.

-Topluluğun Türkiye ile işbirliğini sürdürmesi gereklidir. AB'nin Türkiye ile ilişkilerini derinleştirmekte ve Türkiye'nin siyasi ve ekonomik modernleşme sürecine en kısa zamanda yardım etmede temel bir çıkarı bulunmaktadır ve Türkiye Topluluğa katılmaya ehildir.

Türkiye ile Topluluk arasında karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon süreci geliştirilmeli ve işbirliği artırılmalıdır. Bu kapsamda yapılması öngörülenler;

- Gümrük Birliği'nin tamamlanması,
- Mali işbirliğinin geliştirilmesi ve yoğunlaştırılması,
- Sınai ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi,
- Siyasi ve kültürel bağların güçlendirilmesidir.

Ayrıca Komisyon'un "Matutes Paketi" diye bilinen İşbirliği Programı kapsamında; AT Bakanlar Konseyi'nin talebi ile Komisyon tarafından Türkiye ile işbirliğinin geliştirilmesine ilişkin olarak hazırlanan öneri paketi birbirine bağımlı 4 bölümden oluşmaktadır. Buna göre;

-1995 yılı sonuna kadar Gümrük Birliği'nin geliştirilmesi,
-İşbirliği ve teknik yardım (Makro ekonomik ve parasal politikalar, sanayi, tarım, hizmetler, enerji, çevre, ulaşım, telekomünikasyon, bilim-teknoloji, sosyal alan, turizm, eğitim ve kültür alanlarında)

-Mali işbirliğinin yeniden başlatılması,
-Siyasi işbirliğinin geliştirilmesi gibi amaçlara varılması kararlaştırılmıştır.

2.4. Gümrük Birliği'nin Gerçekleşmesi

Türkiye ile Avrupa Birliği arasında hayata geçirilen Gümrük Birliği, 6 Mart 1995 tarihinde gerçekleştirilen 36. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda alınan 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı (OKK) çerçevesinde 1.1.1996 tarihinden itibaren gerçekleşmiştir.

1/95 Sayılı OKK ile uygulamaya geçen Gümrük Birliği, söz konusu dönemde Türkiye'de geniş tartışma yaratmıştır. Bazı görüşlere göre bu zaten gerçekleşmesi gereken bir süreç idi. Çünkü Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girme anlaşması 23 Kasım 1970'de imzalanan ve 1.1.1973 tarihinde yürürlüğe giren Katma Protokol ile gerçekleştirilmiştir. Bu protokol ile Türkiye, toplam 22 yıl sürecek olan "Geçiş Dönemi" ile gümrüklerin kademeli olarak indirilmesini taahhüt etmiş, bu yükümlülük bir devlet politikası haline gelmiş ve neticede Gümrük Birliği sürecinin fiilen ve hukuken 1973 yılında başladığı ifade edilmiştir.

O dönem iktidarda bulunan siyasi görüşe göre ise, Gümrük Birliği Türkiye'nin tam üyelik yolunda attığı en önemli adım idi. Bu görüş taraftarları, "Türkiye şayet ekonomik ve siyasi bir gelişme kaydedememiş olsaydı, Gümrük Birliği'nin kesinlikle gerçekleşemeyeceği" iddia edilmiştir. Ancak kesin olan bir şey var ki, o da Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin geçmişinde görülmemiş bir model içerisinde AB'ne tam üye olmadan bu birliğe sınırlı bir biçimde 1.1.1996'dan itibaren katılması sui generis (Karluk, 1996c:597) (kendine özgü) bir durumdur. Avrupa aslında Türkiye'yi Gümrük Birliği bağı ile kendine bağlayıp, kendi nüfuz alanı içinde tutmak istemektedir. Bu nedenle Gümrük Birliği, Avrupa için en uygun formül olup, sadece sanayi mallarının serbest dolaşımını öngörmesi nedeniyle de Batı'nın bir tercihi olarak görülmektedir.

Ortaklık Konseyi, 6 Mart 1995'de aldığı 1/95 sayılı karar ile Ankara Anlaşması ve onun Katma ve Tamamlayıcı Protokol'lerinin hükümlerine hâlel getirmeksizin, Ankara Anlaşması'nın 2.ve 5. maddesinde öngörülen son dönem uygulamalara ilişkin kuralları belirlemektedir.(EGEVİZYON, 1995)

1/95 sayılı OKK ile ihdas edilen Gümrük Birliği hakkında sanıyoruz öncelikle belirtilmesi gereken, Türkiye ve Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği yalnızca sanayi mallarını kapsamaktadır. Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu açısından 25 ve daha sonraki kategoriler bu kapsama girmektedir. Bu ürünler içinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu faaliyet alanına giren ürünler ve Tarım Ürünleri farklı işlemlere tabidirler. Ayrıca sermayenin, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımı Gümrük Birliği kapsamı dışındadır.(İTO, 1996a:27)

Tarım ürünleriyle ilgili özel hükümler Ortaklık Konseyi Kararı'nın II. Kısımında yer almaktadır. Buna göre özellikle 23. maddede; "Türkiye, politikasını tarım ürünlerinin serbest dolaşımını sağlamak için gerekli

olan Ortak Tarım Politikası tedbirlerini benimseyecek biçimde uyumlaştıracaktır. Türkiye, bu doğrultuda alınacak kararları Topluluğa bildirecektir. Topluluk tarım politikasını geliştirirken mümkün olduğu ölçüde Türk tarımının çıkarlarını göz önünde bulunduracak ve ilgili komisyon önerileri ile bu öneriler baz alınarak benimsenen kararlar konusunda Türkiye'ye bilgi verecektir" denmektedir.

1.1.1996 tarihi itibarıyla Türkiye, AB menşeli sınai mallar ithalatında gümrüklerini sıfırlamıştır. Ayrıca taraflar arasında ithalatta uygulanan miktar kısıtlamaları ve eş etkili tedbirler yürürlükten kaldırılmıştır. AB'de Türk mallarına karşı uygulamış olduğu kotaları kaldırmıştır. OKK'nın 4. maddesinde de; "Topluluk ile Türkiye arasında ithalat veya ihracattan alınan gümrük vergileri ile eş etkili vergiler, bu kararın yürürlüğe giriş tarihinde tamamen uygulamadan kaldırılacaktır. Topluluk ve Türkiye, bu tarihten itibaren yeni ithalat ve ihracat vergileri ile eş etkili vergileri uygulamaya koymaktan kaçınacaklardır. Bu hükümler mali nitelikli gümrük vergileri içinde geçerli olacaktır" denilmektedir.

Gümrük Birliği'nin gümrük alanı da; Topluluk Gümrük Kodu'nu oluşturan (EEC) 2913/92 işaretli ve 12 Ekim 1992 tarihli Konsey Yönetmeliği'nin 3. maddesinde tanımlanan Topluluk Gümrük Alanı'nı ve Türkiye Gümrük Alanı'nı kapsayacaktır. Bu hükümler, Toplulukta veya Türkiye'de serbest dolaşımda olmayan üçüncü ülke kaynaklı ürünler kullanılarak Toplulukta veya Türkiye'de elde edilen veya üretilen mallara da uygulanacaktır.

Ayrıca Türkiye'de veya Toplulukta ithal işlemleri tamamlanmış, gerekli gümrük vergisi, eş etkili vergi ve/veya resimleri tahsil edilmiş ve bu vergi ve/veya resimleri, tam veya kısmi bir iadede yararlanmamış olan üçüncü ülkeler çıkışlı mallar, Türkiye'de veya Toplulukta serbest dolaşım durumunda sayılacaktır.

Kamu ahlakı, kamu düzeni veya güvenliği, insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması, sanatsal-tarihi veya arkeolojik değer taşıyan varlıkların veya sınai ve ticari mülkiyetin korunması gerekçeleriyle malların ithaline, ihracına veya transit geçişine kısıtlama yada yasak koyma hakkı saklı tutulmuştur.

Türkiye üçüncü ülkelere karşı ihracat, ithalat ve tekstil politikalarında Topluluk kararına uygun olarak hareket edecektir. Özellikle Türkiye'nin ihracatında önemli payı olan tekstil konusunda

“GATT’ın 24. maddesi gereğince bu kararın yürürlüğe girmesinden itibaren Türkiye tekstil ve hazır giyim ticaretiyle ilgili anlaşmalar ve düzenlemeler de dahil olmak üzere, tekstil sektöründe Topluluğun ticaret politikası ile önemli ölçüde benzerlik gösteren politikaları uygulayacaktır. Topluluk bu amaca ulaşılmasında gereken işbirliğini Türkiye’ye sağlayacaktır” denilmektedir.

Türkiye yükümlülükleri yerine getirene kadar, Türkiye’den Topluluğa yönelik tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatında mevcut menşei şahadetnamesi sistemi yürürlükte kalacak ve Türkiye menşei olmayan tekstil ve konfeksiyon ürünleri Topluluk Ticaret Politikası, taşıtlara ilişkin ticaret düzenlemelerinin uygulanmasına engel teşkil etmeyecektir.

Türkiye, AB üyesi olmayan 3. ülkelere karşı Ortak Gümrük Tarifesi’ni (OGT) uygulamayı kabul etmiştir. Türkiye, gerektiğinde OGT’deki değişiklikleri yansıtacak şekilde kendi gümrük tarifesi ni uyumlaştıracaktır. Topluluk, Türk Gümrük Tarifesi’nin OGT’ye uyumlaştırılabilmesi için, OGT’nin tadil edilmesi, vergilerin askıya alınması veya tekrar konulması, tarife kotaları ve tarife tavanları ile ilgili alınan her türlü karardan makul bir süre önce Türkiye’yi haberdar edecektir.

Ancak Türk Gümrük Tarifesi’nin eş zamanlı olarak OGT’ye yudurulamayacağı durumlarda, Gümrük Birliği Ortak Komitesi bunun gerçekleştirilmesi için belli bir süre tanınmasını kararlaştırabilecektir. Gümrük Birliği Ortak Komitesi, hiçbir koşulda Türkiye’ye herhangi bir ürün için OGT’den daha düşük bir gümrük tarifesi uygulama yetkisi veremez. Bununla birlikte Türkiye, Katma Protokol’ün 19. maddesi uyarınca, Ortaklık Konseyi’nce kararlaştırılacak ürünler için(9) üçüncü ülkelere uyguladığı ve Ortak Gümrük Tarifesi hadlerinden daha yüksek gümrük tarifelerini 1 Ocak 2001 tarihine kadar muhafaza edebilecektir ve etmiştir.

Türkiye ile AB arasındaki diğer bir önemli konu da, devlet yardımlarıdır. Gümrük Birliği’nin gerçekleşmesi ile birlikte teşviklerin ortadan kalkması söz konusu değildir. AB’de gerek bölgesel, gerekse sektörel bazda teşvikler yaygın olarak kullanılmaktadır. Türkiye’nin Gümrük Birliği’nden kaynaklanan yükümlülükleri çerçevesinde mevcut teşvik sistemini AB sistemi ile uyumlu bir duruma getirme yükümlülüğü vardır. Bu uyumun sağlanması ile birlikte, Türkiye açısından, bugüne kadar verilen teşviklerden daha fazla devlet yardımı verme imkanı vardır. Teşvikler konusunda karşılaşılan en önemli sorun Türkiye’nin

yeterli teşvik edici kaynağının olmamasıdır. Bunun dışında Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yasaklayıcı bir durum söz konusu değildir.

3.Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri

6 Mart 1995 tarihinde Bakanlar düzeyinde gerçekleştirilen 36. Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi toplantısı ile başlayan Gümrük

Ülkeler	Nüfus (milyon)	GSMH (milyar \$)	Fert Başına GSMH(Bin\$)	Ort. Enf. (% ,1985-94)	İhracat (milyar \$)	İthalat (milyar \$)
Almanya	81,2	2,076	25,6	2,9	419	373
Fransa	57,7	1,355	23,5	2,9	238	229
İtalya	57,2	1,101	19,3	2,9	190	168
Bel.-Lux.	10,5	247	23,5	3,3	134	136
Hollanda	15,4	338	22,0	1,6	157	144
İngiltere	58,1	1,070	18,4	3,4	205	227
İrlanda	3,6	48	13,6	2,0	30	24
Danimarka	5,9	145	28,1	2,9	41	35
İspanya	39,6	525	13,3	6,6	73	95
Portekiz	9,8	92	9,4	11,9	18	27
Yunanistan	10,4	80	7,7	15,5	9	22
İsveç	8,7	206	23,6	5,8	61	52
Avusturya	7,9	198	25,0	3,2	45	55
Finlandiya	5,1	96	18,9	4,2	30	23
Toplam	370,4	7,478	Ort.20,2	-	1,650	1,610
Dünya Top.	5,602,0	25,793	Ort.4,6	-	4,090	4,210
Türkiye	60,8	149	2,5	65,8	18	23

Birliği süreci aslında, Türkiye açısından son 200 yıldır izlenen temel politikalara uygun olarak Batı Dünyası ile entegrasyon özleminin bir sonucudur.

Ancak 1957 tarihli Roma Anlaşması'nı 6 Avrupa ülkesinin imzalamasıyla işlerlik kazanan ve şu anda 25 tam üyesi bulunan bu entegrasyona Türkiye'nin Gümrük Birliği ile dahil olmak istemesi doğal olarak birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Çünkü aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi Türkiye, Gümrük Birliği Anlaşması'nın akdedildiği dönemlerde hemen hemen her alanda kendisinden göreceli üstün olan bu Avrupa Devletleri ile boy ölçüşmek istemektedir.

Tablo:3. Gümrük Birliği Öncesinde Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Başlıca Ekonomik Göstergeler (1994).

Kaynak: World Bank, The World Bank Atlas, 1996.

Tablodan da görüleceği gibi Türkiye sahip olduğu nüfusa oranla, diğer AB üyesi ülkelere nazaran yeterli ekonomik verilere sahip

görünmemektedir. Çalışmamızın amacı gereği, Gümrük Birliği uygulamasının yalnızca Türkiye'nin mali sistemi üzerindeki etkilerine değinmekle yetineceğiz.

Gümrük Birliği öncesinde ve sonrasında Türkiye'nin dış ticaretinde aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere AB ilk sırada yer almaktadır. Bu durumun nedenleri arasında; Avrupa ile coğrafi yakınlığımız dışında, tarihsel süreç içindeki bağlarımız, benzer ekonomik yaklaşımlar ve hemen hemen bütün uluslararası örgütlere üye olmamız gibi nedenleri sayabiliriz.

Tablo:4- Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı*. (milyon \$)

Yıllar	Genel			Avrupa Birliği			AB'nin Payı (%)		
	İhracat	İthalat	İhr/İth	İhracat	İthalat	İhr/İth	İhracat	İthalat	Hacim
1993	15.348	29.429	52,2	7.599	13.875	54,8	49,5	47,1	48,0
1994	18.105	23.270	77,8	8.635	10.915	79,1	47,7	46,9	47,3
1995	21.636	35.707	60,6	11.078	16.861	65,7	51,2	47,2	48,7
1996	23.224	43.627	53,2	11.549	23.138	49,9	49,7	53,0	51,9
1997	26.261	48.559	54,1	12.248	24.870	49,2	46,6	51,2	49,6
1998	26.974	45.921	58,7	13.498	24.075	56,1	50,0	52,4	51,5
1999	26.587	40.671	65,4	14.348	21.401	67,0	54,0	52,6	53,2
2000	27.775	54.503	51,0	14.510	26.610	54,5	52,2	48,8	50,0
2001	31.342	41.399	75,7	16.118	18.280	88,2	51,4	44,2	47,3
2002	36.059	51.553	69,9	18.459	23.321	79,2	51,2	45,2	47,7
2003	47.252	69.339	68,1	24.484	31.695	77,2	51,8	45,7	48,2

* Avrupa Birliği'nin son genişleme öncesindeki 15 üye ülkesine ait verilerdir.

Kaynak: DTM, DİE.

Tablo 4'de, Türkiye'nin Gümrük Birliği öncesinde en önemli dış ticaret ortağı olan Avrupa Birliği'nin, Gümrük Birliği'nin tamamlanmasından sonra da bu niteliğini koruduğu görülmektedir.

Ancak 1993-1995 yıllarında AB'nin toplam dış ticaret hacmindeki ortalama %48 olan payının 1996-2000 döneminde ortalama %51 düzeyine yükseldiği ortaya çıkmaktadır. 2000 yılından günümüze kadar geçen süreçte ise AB'nin dış ticaret hacmimiz içerisindeki yerinin ortalama %48'lere gerilemiş olduğu göze çarpmaktadır. Ancak Avrupa Birliği gibi güçlü bir ekonominin ve istikrarlı bir ticaret ortağının dış ticaretinde en önemli paya sahip olması, Türkiye'nin dünya ekonomisinde meydana gelebilecek sorunlardan da daha az etkilenmesini sağlamaktadır. Nitekim Asya ve Rusya krizleri sırasında Türkiye'nin ekonomik performansı ile Avrupa Birliği'nin ihracatımız açısından güvenli, istikrarlı bir pazar olmayı sürdürmesi bu durumu destekler niteliktedir.

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki dış ticaret rakamları değerlendirildiğinde, Gümrük Birliği sonrasında ticaretin, Türkiye'nin AB'ye ihracatında da sürekli bir artış kaydedilmesine rağmen ithalat lehine bir dağılım gösterdiği saptanmaktadır. Bu durumun temel sebebi, Türkiye'nin tek taraflı olarak 1971 yılı itibarıyla bazı istisnalar dışında sanayi ürünlerinde AB pazarına gümrüksüz giriş hakkına sahip olması, AB'nin ise bu hakkı 1996 yılında elde etmesidir.(Çimen, 1997:4)

Diğer yandan gerek diğer ülkelerin tecrübeleri, gerek ekonomi teorileri Avrupa Birliği gibi çok gelişmiş bir ekonomi ile Gümrük Birliği'ne gidilmesinin önceden kestirilebilir tek etkisinin dış ticaret açığı olacağını ortaya koymaktadır. Nitekim ithalat artışının herhangi bir ekonomi için tek başına kötü bir olgu olarak ele alınması cari işlemler dengesini oluşturan kalemlerin tümü dikkate alındığında, yapılacak değerlendirmelerde eksik ve hatalı sonuçlar verecektir. Bununla birlikte Türkiye'nin dış ticaret açığının ne kadarının doğrudan Gümrük Birliği'nden kaynaklandığını belirlemek oldukça güçtür.

Gümrük Birliği öncesinde AB ile dış ticaret açığının yaklaşık olarak Gümrük Birliği sonrası oluşan dış ticaret açığı oranında olduğu, ayrıca aynı dönemde gerek dünyada gerek Türkiye'de yaşanan makro ekonomik gelişmelerin de Türk dış ticaretinin yapısını etkilediği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu kapsamda, 1994 yılında Türkiye'de yaşanan ekonomik kriz ve devalüasyonun ardından Gümrük Birliği ile uyumlu olmayan ekonomi politikalarının uygulanması, Türk ihraç ürünlerinin fiyat rekabetini etkilemiş ve ithalat lehine dağılımda rol oynamıştır. Ayrıca 1997 yılında yaşanan Asya ve 1998 yılında ortaya çıkan Rusya krizleri Avrupa ekonomilerinde durgunluk yaratmıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin AB'ye ihracatının önemli bir bölümünü oluşturan

tüketim mallarının AB'deki fiyat ve gelir hareketlerinden olumsuz etkilenmesi, ihracat gelirlerinin düşük olmasına ve beraberinde dış ticaret açığının yükselmesine sebep olmuştur.(DTM, 1999:449)

Tabloda dikkat çeken başka bir husus da, Avrupa Birliği'nin ihracatımızdaki payının gümrük birliği sonrasında çok az da olsa artmasına karşın, ithalatımızdaki payının görece azalmakta oluşu, diğer bir ifade ile 1990'lı yılların ilk dönemlerine dönmüş olmasıdır. Bu durum da gümrük birliğinden dolayı ülkemizin dış ticaretinin olumsuz etkileneceğine ilişkin tezleri haksız çıkarmaktadır. Ayrıca Birliğe sonradan dahil olan 10 yeni üyeyi de dahil ettiğimizde AB'nin ülkemizin dış ticaretindeki payının % 1-2 gibi fazlaştığını ve ortalama payın tekrar %50 düzeyinin üzerine çıktığını görmekteyiz.

Türkiye'nin Avrupa Birliği dışında ticaret yaptığı diğer ülke ve ülke grupları ile dış ticareti incelendiğinde de, Gümrük Birliği sonrası bu ülkelerle gerçekleştirdiği ticarete de belirgin bir değişiklik olmadığı ve aynı oranlarda istikrarlı bir artış gösterdiği belirlenmektedir. Bu çerçevede Gümrük Birliği'nin Avrupa Birliği lehine bir ticaret sapması yaratmadığı ve Türkiye'nin diğer dış ticaret pazarlarında bir kayba yol açmadığı ortaya çıkmaktadır.

Konuya AB'nin ticaret partnerleri açısından bakıldığında, aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi ülkemizin, gerek 2002 yılına ilişkin veriler itibarıyla gerekse 2003 yılının ilk 9 ayına ilişkin verilere göre AB ile ticaretinde daima açık verdiği görülmektedir.

Tablo: 5- AB'nin En Çok Dış Ticaret Açığı ve Fazlası Verdiği Ülkeler (2002-2003).

2002					
DIŞ TİCARET AÇIĞI			DIŞ TİCARET FAZLASI		
Ülke	(Milyon €)	Sıra	Ülke	(Milyon €)	Sıra
Çin	47.531	1	ABD	65.004	1
Japonya	26.127	2	İsviçre	11.902	2
Norveç	18.286	3	B.A.E	11.327	3
Rusya	17.200	4	Hong Kong	10.177	4
Tayvan	9.486	5	Polonya	9.190	5
Cezayir	6.285	6	Meksika	8.750	6

Libya	6.243	7	Avustralya	7.705	7
Malezya	6.159	8	Kanada	6.317	8
Endonezya	5.785	9	İsrail	4.891	9
G.Kore	4.913	10	Hırvatistan	4.019	10
Tayland	4.410	11	Mısır	3.092	11
Filipinler	4.118	12	Lübnan	2.781	12
Arjantin	3.901	13	İran	2.451	13
G.Afrika	3168	14	Suudi Arabistan	2335	14
Vietnam	2.594	15	Türkiye	2.241	15
2003 (Ocak-Eylül)					
DIŞ TİCARET AÇIĞI			DIŞ TİCARET FAZLASI		
Ülke	(Milyon €)	Sıra	Ülke	(Milyon €)	Sıra
Çin	38.637	1	ABD	49.563	1
Japonya	20.385	2	İsviçre	9.005	2
Norveç	17.344	3	B.A.E	8.296	3
Rusya	14.824	4	Hong Kong	6.386	4
Tayvan	6.383	5	Avustralya	6.030	5
Libya	5.759	6	Meksika	5.912	6
Cezayir	5.303	7	Polonya	5.788	7
G.Kore	5.064	8	Kanada	4.707	8
Malezya	4.317	9	Hırvatistan	3.282	9
Endonezya	4.130	10	İsrail	2.808	10
Brezilya	3.983	11	Türkiye	2.572	11
Tayland	3.398	12	Lübnan	2.388	12
Arjantin	2.636	13	Ukrayna	1.885	13
Filipinler	2440	14	Mısır	1770	14
Bangladeş	2.191	15	İran	1.727	15

Kaynak: EUROSTAT.

Tablo:6- Türkiye'nin AB'nin 15 Üyesi İle Ticaretinin Sektörel Dağılımı.

Yıllar	Tarım		Tekstil ve Konfeksiyon		Demir Çelik		84, 85 ve 87*. Fasıllar		Sanayi Ürünleri		Toplam	
	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.	İhr.	İth.
1994	1,647	185	4,150	501	293	1679	782	4,375	1,762	3,865	8,634	10,279
1995	1,965	790	5,353	828	505	1,353	1,239	6,617	2,017	6,773	11,078	16,860
1996	1,854	675	5,660	1,379	421	1,852	1,505	10,155	2,109	8,848	11,548	23,138
1997	2,037	512	5,930	1,611	622	2,081	1,550	11,751	2,109	9,123	12,248	24,870
1998	1,941	477	6,464	1,425	703	1,873	2,083	11,696	2,307	9,011	13,498	24,075
1999	1,900	489	6,363	1,318	818	1,466	2,705	10,428	2,562	8,238	14,348	21,416
2000	1,483	474	6,433	1,400	888	943	2,803	13,612	2,745	9,599	14,352	26,388
2001	1,674	304	6,699	1280	997	1004	3,754	7,736	2,993	7,957	16,118	18,280
2002	1632	432	7626	1639	937	1496	4924	9890	3340	9864	18459	23321
2003	2000	564	9562	1806	1434	2407	7099	13987	4389	12931	24484	31695

*84. fasıl: Nükleer Reaktörler, Kazan, Makineli Cihazlar, Aletler, Parçalar; 85.fasıl: Elektrikli Makine ve Cihazlar, Aksam ve Parçaları; 87. fasıl: Motorlu Kara Taşıtları Traktör, Bisiklet, Motosiklet vb. Kaynak:DTM.

Türkiye'nin AB ile olan ticaretinde sektörler itibariyle son 10 yılın ihracat ortalamalarına baktığımızda, ilk sırada tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin (%45), ikinci sırada otomotiv ve aksamlarının (%19), üçüncü sırada sanayi ürünlerinin (%18), dördüncü sırada tarım ürünleri ihracatının (%10) ve son olarak da demir-çelik ürünleri ihracatının (%8) yer aldığı görülmektedir.

Sektörler itibariyle AB'den yapılan ithalat ortalamalarına bakıldığında ise, ilk sırayı %45 ile otomotiv ve aksamlarının, ikinci sırayı %40 ile sanayi ürünlerinin, üçüncü sırayı %7 ile demir-çelik ürünlerinin, dördüncü sırayı %6 ile tekstil ve konfeksiyon ürünlerinin, beşinci ve son sırayı ise %2'lik bir pay ile tarım ürünlerinin aldığı görülmektedir.

Tablo:7- Türkiye'nin AB'ye İhracatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı.

Yıl	Yatırım			Ara malı			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	252	2,9	-	2.805	32,5	-	5.577	64,6	-	8.635
1995	318	2,9	26,2	3.528	31,8	25,8	7.232	65,3	29,7	11.078
1996	396	3,4	24,5	3.727	32,3	5,6	7.425	64,3	2,7	11.549
1997	423	3,5	6,8	4.105	33,5	10,1	7.721	63,0	4,0	12.248
1998	489	3,6	15,6	4.612	34,2	12,4	8.397	62,2	8,8	13.498
1999	631	4,4	29,0	4.981	34,7	8,0	8.737	60,9	4,0	14.348
2000	666	4,6	5,5	5.203	35,9	4,5	8.631	59,5	-1,2	14.510
2001	960	6,0	44,1	5.751	35,7	10,5	9.359	58,1	8,4	16.118
2002	1.274	6,9	32,7	5.834	31,6	1,4	11.330	61,4	21,1	18.459
2003	2.077	8	63,0	7.431	30,4	27,4	14.929	61,0	31,8	24.484

Kaynak:DTM.

Tablo:8- Türkiye'nin AB'den İthalatının Mal Gruplarına Göre Dağılımı

Yıl	Yatırım			Ara malı			Tüketim			Toplam
	Değer	Pay(%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	Değer	Pay (%)	Değ. (%)	
1994	3.209	29,4	-	6.912	63,3	-	795	7,3	-	10.915
1995	4.831	28,7	50,5	10.539	62,5	52,5	1.491	8,8	87,5	16.861
1996	7.388	31,9	52,9	12.880	55,7	22,2	2.870	12,4	92,5	23.138
1997	7.327	29,5	-0,8	14.009	56,3	8,8	3.535	14,2	23,2	24.870
1998	7.182	29,8	-2,0	13.270	55,1	-5,3	3.622	15,0	2,5	24.075
1999	6.069	28,4	-15,5	11.823	55,2	-10,9	3.525	16,5	-2,7	21.401
2000	7.254	27,3	19,5	14.116	53,0	19,4	5.114	19,2	45,1	26.610
2001	4.317	23,6	-40,5	11.168	61,1	-20,9	2.595	14,2	-49,3	18.280
2002	5.361	23,0	24,2	14.417	61,8	29,1	3.196	13,7	23,2	23.321
2003	6.999	22,1	30,6	19.233	60,7	33,4	5.147	16,2	61,0	31.695

Kaynak:DTM.

Türkiye'nin AB ile ticaretinin ithalat lehine olan yapısı mal gruplarına göre değerlendirildiğinde ise yatırım mallarının payının 1995-2003 yılları arasında ortalama %29,3, sanayiye girdi teşkil eden ara mallarının payının ortalama %55 ve tüketim mallarının payının ortalama %14,3 olduğu saptanmaktadır.

Yatırım ve ara malı ithalatının tüketim mallarına oranla yüksek paya sahip olması Türkiye'nin yatırım malları ithalatında gümrüklerini 1980'li yıllardan itibaren yatırımı teşvik kapsamında sınırlamasıyla açıklanabilir. Buna karşılık AB'den ithal edilen tüketim mallarında gümrükler, 1996 yılında Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile kaldırılmıştır. Tüketim malları ithalatında 1996 yılı itibariyle yaklaşık %100 oranındaki artışın bu çerçevede değerlendirilmesi gerekmektedir.

Aynı dönemde yatırım ve ara mallarının ithalatında belirgin bir değişiklik olmadığı da dikkate alınmalıdır. Ayrıca tüketim mallarının ithalatının artışında son yıllarda finans sektörünün düşük faizli tüketici kredisi stratejisinin etkisi büyüktür. 2000 yılında görülen yüksek orandaki artışta ise, 2000 yılı başı itibariyle uygulamaya koyulan ekonomik istikrar programı neticesinde Türk Lirası'nın döviz karşısında değer kazanmasıyla doğrudan ilişkisi olduğu açıktır.

Tüketim mallarının ithalattaki payının artışı uzun vadede Türkiye ekonomisini olumsuz etkileyecek bir gelişme olmakla birlikte AB'den ithal edilen ürünlerin Türkiye'de nihai tüketicinin ürün kalite ve standartları ile tüketici hakları konularında bilinçlenmesinde etkili olduğu belirtilmesi gereken bir husustur. Tüketim malları ithalatının ekonomiye olumsuz etkilerini dengeleyebilecek bir diğer husus ise lüks tüketim mallarından alınan vergilerin yüksek oluşudur.

Bu kapsamda Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği ithalatta yatırım ve ara mallarının ağırlıklı yer tutması, ithalatın Türk sanayisine yönelik girdi sağlayan sağlıklı yapısını ortaya koymaktadır. Yüksek teknolojiye dayanan yatırım mallarının ithalatı bu ürünlere bağlı üretimde de ileri teknoloji kullanımını zorunlu kılmakta, firmaları Ar-Ge'ye yönelten bir diğer etken olarak nihai aşamada üretimin kalitesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Aynı çerçevede AB'ye gerçekleştirilen ihracatın yapısı incelendiğinde tüketim mallarının 1996 yılında %64,3 olan payının 2003 yılı itibariyle %61'e gerilediği, buna karşılık yatırım mallarının 1996'da %3,4 olan payının 2003 yılında %8'e, ara mallarının ise 1996'da %32,3

olan payının 2003 yılında %30,4'e gerilediği görülmektedir. Söz konusu dağılım Gümrük Birliği'nin Türk sanayisinde orta vadede daha belirgin olacak bir iyileşme yarattığını ortaya koymaktadır.

Türkiye; Gümrük Birliği'ne girmeden önce sanayi mallarına uygulanan gümrük vergileri sıfırlandığı için Avrupa pazarlarına girebiliyor ve genel olarak birçok malın ihracatında bir sorunla karşılaşmıyordu. Bu durumun tek istisnası, tekstilimize Avrupa Birliği ülkelerince, damping uyguladığımız gerekçesiyle soruşturma açılması, ardından da antidamping vergisi uygulanıyor olmasıydı.(Karluk: 1996b:606)

Gümrük Birliği kararı ile bu tür uygulamalara son verilince bu sektörde büyük ihracat sıçraması bekleniyordu. Ancak;

-Döviz kurlarını yüksek tutulması sonucu TL'nin fazla değer kazanması AB ithalatçısının üzerinde olumsuz etki yaptığından,

-Tekstilde Türkiye'nin en büyük alıcısı olan Almanya ekonomisinde durgunluk yaşandığından tekstil ihracatı da patlayamadı, dolayısıyla beklentiler boşa çıktı.

Gümrük Birliği sonucunda Türkiye'nin ihracatı artarken, ithalatında da daha büyük miktarlarda artış olmuştur. Bunun en büyük nedeni ise; gümrük vergilerinin ve eş etkili vergilerin kalkması sonucunda ithal mallarının ucuzlamasıdır.

Türkiye, Gümrük Birliği'ne katıldığından dolayı OGT'ni uygulamak zorunda kalmıştır. Dünyanın en düşük gümrük tarifelerinden birisi olan AB'nin Ortak Gümrük Tarifesinin uygulanması sonucunda Türkiye, daha önce yüksek korumacılıkla yurtiçinde ürettiği bazı malları, yurtdışından ithal etme durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca daha yüksek maliyetli AB malları birlik sonucunda Türk pazarına girerken, üçüncü ülkelerin düşük maliyetli üreticileri OGT'yi aşamadıklarından AB lehine bir ticaret sapması doğmuştur. Bu durum Türkiye'nin ticaret hadlerini kötüleştirmiştir.(Soğuk, 2001:27)

Tablo:9- Türkiye'nin Başlıca Ekonomik Göstergeleri

Yıllar					İhr / İth %	Büyüme Hızı %	\$/TL	Değ.%	Kapasite Kullanımı(%)
	İhracat	İthalat	Denge	Hacim					
1993	15.345	29.428	-14.083	44.773	52,1	8,1	11.008	59,9	80,5
1994	18.106	23.270	-5.164	41.376	77,8	-6,1	29.764	170,4	72,9
1995	21.637	35.709	-14.072	57.346	60,6	8,0	45.918	54,3	78,5
1996	23.224	43.627	-20.402	66.851	53,2	7,1	81.544	77,6	78,0
1997	26.261	48.559	-22.298	74.820	54,1	8,3	152.161	86,6	79,4
1998	26.974	45.921	-18.947	72.895	58,7	3,9	261.293	71,7	76,5
1999	26.587	40.671	-14.084	67.258	65,4	-6,4	419.542	60,6	72,4
2000	27.775	54.503	-26.728	82.278	51,0	6,1	626.486	49,3	75,9
2001	31.334	41.399	-10.065	72.733	75,7	-9,4	1.228.837	96,1	70,9
2002	36.059	51.554	-15.495	87.613	69,9	7,9	1.511.055	23,0	75,4
2003	47.253	69.340	-22.087	116.593	68,1	5,9	1.502.995	-0,5	78,4

Kaynak:DTM, DİE.

Türkiye; 1996 yılına yani Gümrük Birliği'ne, 1994 yılında yaşanan büyük ekonomik krizin etkilerinin 1995 yılında alınan tedbirler ve kaydedilen gelişmeler sayesinde kısmen hafiflediği bir ortamda girmiştir. Bu ortamda uygulanan para politikası, ilk olarak enflasyonun düşürülmesini hedeflemiş, ayrıca mali piyasalarda istikrarın sağlanması ve korunması amacına yöneltilmiştir.

1995 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomide görülen canlılık 1996'da da devam etmiş ve GSMH %7,1 oranında büyümüştür. Bu artış, büyük ölçüde kamu harcamalarındaki artışın iç talepte yol açtığı hızlı büyümeden kaynaklanmıştır. Gümrük Birliği'ne girilmesiyle birlikte artan ithalat olanakları, talep artışının önündeki arz engelini minimum seviyeye indirmiştir.

SONUÇ

1996 yılı başından itibaren yürürlüğe girmiş olan Gümrük Birliği'nin tamamlanmasını takiben geçen 8 yılda, bu sürecin Türkiye ekonomisine etkilerine yönelik çok sayıda çalışma gerçekleştirilmiştir. İlgili çalışmaların bir kısmı, 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nı bir ticaret anlaşması gibi ele alarak tam üyelik perspektifi ortaya koyulmaksızın müzakere edildiği ve bu çerçevede Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine zarar verdiği sonucuna varmaktadır.

Bu yaklaşım içerisinde Gümrük Birliği ile Türkiye'nin tek taraflı tavizler üstlendiği ve ulusal ticaret politikasının Birliğin ticaret politikasına tabi olduğu eleştirileri yöneltilmektedir. Söz konusu değerlendirmeler yapılırken öncelikle Gümrük Birliği'nin tamamlanması ile Türk dış ticaretinde Avrupa Birliği lehine ithalat artışı ve Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin tercihli ticaret rejimine uyum zorunluluğu temel alınmaktadır. Ayrıca ilk aşamada Türkiye'nin gümrük duvarlarını sıfırlaması ile belirli bir kamu gelir kaybına maruz kalacağı iddia edilmekte ve ilerleyen dönemde Avrupa Birliği'nden gelen mallarla rekabet edemeyen firmaların kapanması ya da pazar kaybına uğraması ile işsizliğin artacağı üzerinde durulmaktadır.

Ancak belirtilen noktalarda yoğunlaşan eleştirilerde, Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkileri değerlendirilirken temel alınması gereken iki önemli husus gözden kaçırılmaktadır. Öncelikle Gümrük Birliği, nihai aşamada Avrupa Birliği ile tam entegrasyon yönünde Ortaklık Anlaşması, Katma Protokol ve son olarak 1/95 sayılı OKK ile Türkiye'nin üstlendiği bir yükümlülüktür. Gümrük Birliği süreci 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi toplantısı ile başlatılmamış aksine söz konusu toplantıda Katma Protokol ile başlayan sürecin tamamlanmasına ilişkin bir karar alınmıştır.

Ayrıca Gümrük Birliği çerçevesinde gerçekleştirilen mevzuat uyumunun, 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde Avrupa Birliği'ne adaylığı teyit edilen Türkiye'nin, Kopenhag kriterleri kapsamındaki müktesebat uyum çalışmalarında önemli yol almasını sağlamış olmasıdır. Gümrük Birliği ile bu alanda kaydedilen mesafe, Türkiye'nin diğer aday ülkelere oranla avantajlı duruma geçmesi sonucunu doğurmuştur.

Aslında Gümrük Birliği, 1980 yılı itibarıyla ticaret politikasını uluslararası piyasalara açılmak yönünde belirleyen Türkiye için, küresel entegrasyonun ekonomik koşullarını belirleyen Dünya Ticaret Örgütü üyeliği çerçevesindeki yükümlülüklerinin çok daha kapsamlı ve kısa sürede yerine getirilmesi anlamına gelmektedir. Gümrük Birliği ile Türkiye uluslararası piyasalarla bütünleşme yönünde önemli bir sınavı geçmiş, dünyanın en önemli ekonomik bloklarından biri içerisinde yer almıştır.

Gümrük Birliği, bir anlamda ulusal ve uluslararası düzeyde Türk sanayiinin üretim kalitesini nihai tüketicinin maksimum faydasını ön koşul olarak ele alıp yükseltmesi, böylece rekabet kapasitesini artırması yönünde gerekli çalışmalara bir çerçeve olmuştur. Bu yönde gerek kamu düzeyinde ilgili kuruluşlara gerek Türk sanayicisine, çalışmalara bir an önce başlamaları yönünde ivme kazandırmış, üretim kalitesi ve tüketici memnuniyetinin marjinal karın temel belirleyicisi olduğu yönünde zihniyet değişikliğine neden olmuştur.

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne yönelik gerçekleştirdiği çalışmaları değerlendirirken göz önünde bulundurulması gereken bir diğer önemli husus da, bu süreçte Avrupa Birliği'nin 1/95 sayılı OKK'den doğan mali yardım yükümlülüğünü yerine getirmemiş olmasıdır. Türkiye AB mevzuatına uyumun yanı sıra ilgili kurumlarda gerekli yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek için belirli bir mali yükün altına girmiştir.

Bu durum, 1/95 sayılı OKK'de öngörülmesine ve söz konusu mali yükün AB'nin mali yardımıyla telafi edilmesine yönelik hüküm yer almasına rağmen, Yunanistan'ın vetosu ileri sürülerek işletilmemiştir. 1996'dan bu yana geçen süre içerisinde mali yardımlara ilişkin bir gelişme olmaması, 1/95 sayılı Gümrük Birliği Kararında AB'nin taahhütlerinin kesin yaptırımlara bağlanmadığını ortaya koymakta öte yandan, Türkiye'nin Gümrük Birliği çerçevesinde hangi koşullarda yükümlülüklerini yerine getirdiğini gözler önüne sermektedir.

Ancak bütün mazur görülebilecek yanlarına karşın, Avrupa Birliğine tam üyelik hakkı kazanmış ülkelerin hiçbirisinin tam üyelik öncesi Gümrük Birliği gibi bir oluşum içerisinde yer almamasına karşın Türkiye'nin böyle bir girişimde bulunması, Katma Protokol'de böyle bir oluşum sözü verilmesini haklı ve geçerli kılmaya yetmemektedir.

Önümüzdeki süreçte, 17 Aralık tarihinde ülkemize şartlı yada şartsız bir müzakere takvimi verilmesi beklentisi vardır. Böyle bir

takvimin verilmesi, kısacası her şeyin yolunda gitmesi durumunda dahi Türkiye'nin tam üyeliğinin en az 10 yıl alacağı beklendiğinden bu kadar uzun zaman dilimi içerisinde Türkiye'nin yetersiz gerekçelerle mali yardımlardan mahrum bırakılması, her ne kadar ülkemizin dış ticaretinde AB lehine büyük olumsuzluklar görülme de büyük haksızlık doğuracaktır. Türkiye'nin uyum çalışmalarında göstermiş olduğu özverinin Avrupa Birliği tarafından yeterince değerlendirildiği konusunda kuşkular taşınmaya devam edilmektedir.

Açıklama Notları

(1)Zollverein; 1834 yılında 18 Alman Devleti'ni, 1870 yılında ise Hansa şehirleri dışında bütün Almanya'yı kapsamıştır. 1871 yılına kadar sürmüş ve aynı yılda Almanya'da politik birlik sağlanmıştır.

(2)Bazı kaynaklarda önce iktisadi birlik, daha sonraki aşamada ekonomik ve parasal birlikler şeklinde sıralama yapılmaktadır.

(3)Söz konusu dönemde A.B.'ne üye mevcut 15 ülkeden 12 tanesi parasal birliğe katılmıştır. İngiltere, Danimarka, İsveç kriterlere uygun olduğu halde, bu birliğe halen girememiştir.

(4)EURO; Avrupa Birliği'ne üye ülkelerce uygulanacak ortak para birimine verilen addır. Daha önce uygulanan ECU (European Currency Unit), 1.1.1999'dan itibaren 1ECU=1 EURO şeklini almıştır.

(5)Ankara Anlaşması: Esas Anlaşma (33 madde), Geçici Protokol (11 madde), Mali Protokol (9 madde), Son Senet ve işgücü konusunda taraflar arasında teati edilen mektuplar ve ayrıca 1 adet niyet bildirisi, 2 adet yorum bildirisi ve F. Alman Hükümeti'ne ait iki bildiri eklenmiştir.

(6) 175 milyon ECU'luk kredinin, 145 milyon ECU'su Birinci Boğaz Köprüsünün yapımına gitmiştir. Bu kredi 30 yılda ödenecekti ve neredeyse köprünün tamamı bu parayla yapılmıştır.

(7)Türkiye daha öncede 25.12.1976 tarihinde almış olduğu tek yanlı bir karar ile Katma Protokol'ün 60. maddesine dayanarak AET ile

olan ilişkilerini askıya almış, yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini bildirmiştir.

(8)Türkiye'nin tam üyelik başvurusuna ilişkin Komisyon Görüşü "Avis" olarak bilinmektedir.İşbirliği Programı da "Matutes Paketi" diye anılmaktadır.

(9)Bu ürünler "hassas ürünler" olarak bilinmektedir. Hassas ürünler, Gümrük Birliği'nden sonra Türkiye'nin 3. ülkeler kaynaklı ithalatında AB'nin OGT oranları üzerinde gümrük vergisi uyguladığı sanayi ürünleridir. Bu ürünlerde Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesi 5 yıl süreyle ertelenmiştir.

KAYNAKÇA

ÇİMEN Ahmet, "Gümrük Birliğinin Birinci Yılı" Maliye Dergisi, Sayı:125, Mayıs-Ağustos 1997.

DTM, "1987 Yılında Yapılan Tam Üyelik Başvurumuzdan Bu Yana Avrupa Birliği'nin Ülkemize Yönelik Olarak Geliştirdiği Programlar ve Stratejiler", Ankara: 1998.

DTM, "Ankara Anlaşması:Türkiye-AET Ortaklığı" <http://www.dtm.gov.tr/>

DTM, "Türkiye-AB Ticaret İstatistikleri" <http://www.dtm.gov.tr>

GÜNÜĞÜR Haluk "Türkiye-AB İlişkileri Tarihçesi", T.C. Merkez Bankası AB El Kitabı,1996.

HDTM, "Avrupa Topluluğu ve Türkiye", Ankara:1991.

İLKİN, Akın "Bütünleşme", İstanbul: Paymaş Yayınları, 1995

İntermedya Ekonomi, "40 Soruda EURO", İntermedya Yayıncılık, 06.12.1998.

İTO, "Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği", Yayın No:1996-5.AB/1, 1996.

İ.T.O., "Türkiye'nin Dış Ekonomik İlişkileri ve Gümrük Birliği", İ.T.O. İstanbul:1996.

İYİBOZKURT, Erol "Uluslararası İktisat", Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1995.

KARLUK, Rıdvan-a "Uluslararası Ekonomi", İstanbul: Beta Yayınları, 1996.

KARLUK, Rıdvan -b "Avrupa Birliği ve Türkiye", İMKB Yayınları, İstanbul: 1996.

KARLUK, Rıdvan-c "Türkiye Ekonomisi", :Beta Yayınları,İstanbul: 1996.

LINDERT, Peter "International Economics", Illinois:Irwin Publications in Economics, 1986.

SEYİDOĞLU, Halil "Uluslararası İktisat", İstanbul: Güzem Yayınları, 1998

SOĞUK Handan, "Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Etkileri" İKV Yayınları, İstanbul:2001.

VAKIFBANK Araştırma Dizisi, "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri", Ankara, 1996.

VINER, Jacob "The Customs Union Issue", The Carnegie Endowment for International Peace, New York 1950.

WORLD BANK, "World Atlas", www.worldbank.org.